APROVIZIONAREA CU APĂ A CASTRULUI ROMAN DE LA DROBETA

CONSTANTIN C. PETOLESCU
FLORIAN MATEI POPESCU

Cuvinte-cheie: castrul Drobeta, amfiteatrul militar (*amphitheatrum castrense*), apeduct (*aquaeductus*), terme militare, *cohors III Campestris milliaria, cohors I sagittariorum equitata milliaria*
Keywords: Drobeta fort, military amphitheatre (*amphitheatrum castrense*), water supply (*aquaeductus*), military bathhouse, *cohors III Campestris milliaria, cohors I sagittariorum equitata milliaria*

La alegerea locului pentru ridicarea unui castru roman, alături de considerațiile de ordin strategic, foarte importantă era asigurarea posibilității de aprovizionare a trupei, în primul rând cu apă[1]. Pentru armata romană era o necesitate vitală; apa era necesară pentru băut (pentru oameni şi animale), pentru nevoi de igienă (terme, latrine), pentru activități constructive (prepararea mortarului). Uneori apa era adusă de la distanțe apreciabile, printr-un apeduct (*aquaeductus*); o problemă era asigurarea securității conductei, spre a nu fi interceptată de inamic în caz de asediu (din acest motiv era instalată la mare adâncime).

Locul amplasării castrului se alegea şi în funcție de posibilitatea de a se săpa un puț (*puteus*), care să asigure aprovizionarea cu apă de băut, în caz de primejdie. Locul săpării acestui puț era, de obicei, în curtea clădirii comandamentului (*principia*)[2] (fig. 1).

Dintre exemplele din provincia Dacia, se pot cita în primul rând cele două puțuri din curtea comandamentului (*principia*) castrului legiunii V Macedonica de la Potaissa[3] (fig. 2).

Un puţ s-a identificat pe latura de est (marcat pe plan cu *a*), săpat în argilă, având diametrul gurii de 1,20 m. Nu a fost zidit. A fost golit până la adâancimea de 6,25 m; din umplutură s-au recuperat fragmente ceramice şi de sticlă, fragmente de fier, un relief reprezentând pe Hercules, cinci monede (Septimiu Sever, Elagabal, Severus Alexander, Gordian III şi Decius).

Celălalt puţ a fost identificat în colţul de sud-est al curţii (marcat pe plan cu litera *b*), la adâncimea de 1,50 m; diametrul gurii măsoară 1,15–1,20 m. Pereţii

[1] Vezi M. Bărbulescu, *L'eau dans le camp de Potaissa. La consommation et l'approvisionnement*, în M. Popescu, Irina Achim, Fl. Matei-Popescu (ed.), *La Dacie et l'Empire Romain.* Mélanges d'archéologie et d'épigraphie offerts à Constantin C. Petolescu, București, 2018, p. 195–211.

[2] Vezi R. Fellmann, *Principia – Stabsgebäude*, Limesmuseum Aalen 31, Stuttgart, 1983, p. 37 (fig. 9).

[3] M. Bărbulescu, *op. cit.*, p. 205 (fig. 1, planul castrului, cu amplasarea a două puțuri; fig. 4, cu imaginea gurii unui puț); M. Bărbulescu (coord.), *Principia din castrul legionar de la Potaissa*, Cluj-Napoca, 2020, p. 27–28 (puțul săpat în lut; posibil cu ghizduri de lemn), 44 (puțul cu pereții de piatră).

puţului au fost construiţi din piatră de carieră (calcar) nefasonată; asizele sunt înalte de circa 15–20 cm (s-au numărat 34 de rânduri, patru aflate sub nivelul pânzei freatice). Nu s-a utilizat mortarul. Puţul a fost cercetat (golit) până la adâncimea de 6,90 m (măsurată de la nivelul de călcare); la circa 6 m s-a atins pânza freatică.

În spaţiul dintre *via principalis* şi therme, s-a identificat al treilea puţ, fără zidire, având diametrul de 0,90 m. S-a golit până la adâncimea de 3,40 m. Din umplutură se remarcă, între altele, două monede, de la Domitian şi Commodus.

La est de therme, s-a mai descoperit încă un puţ, tot nezidit, având diametrul de 1 m; a fost golit până la adâncimea de 5,10 m. Din umplutură se remarcă o monedă de la Caracalla.

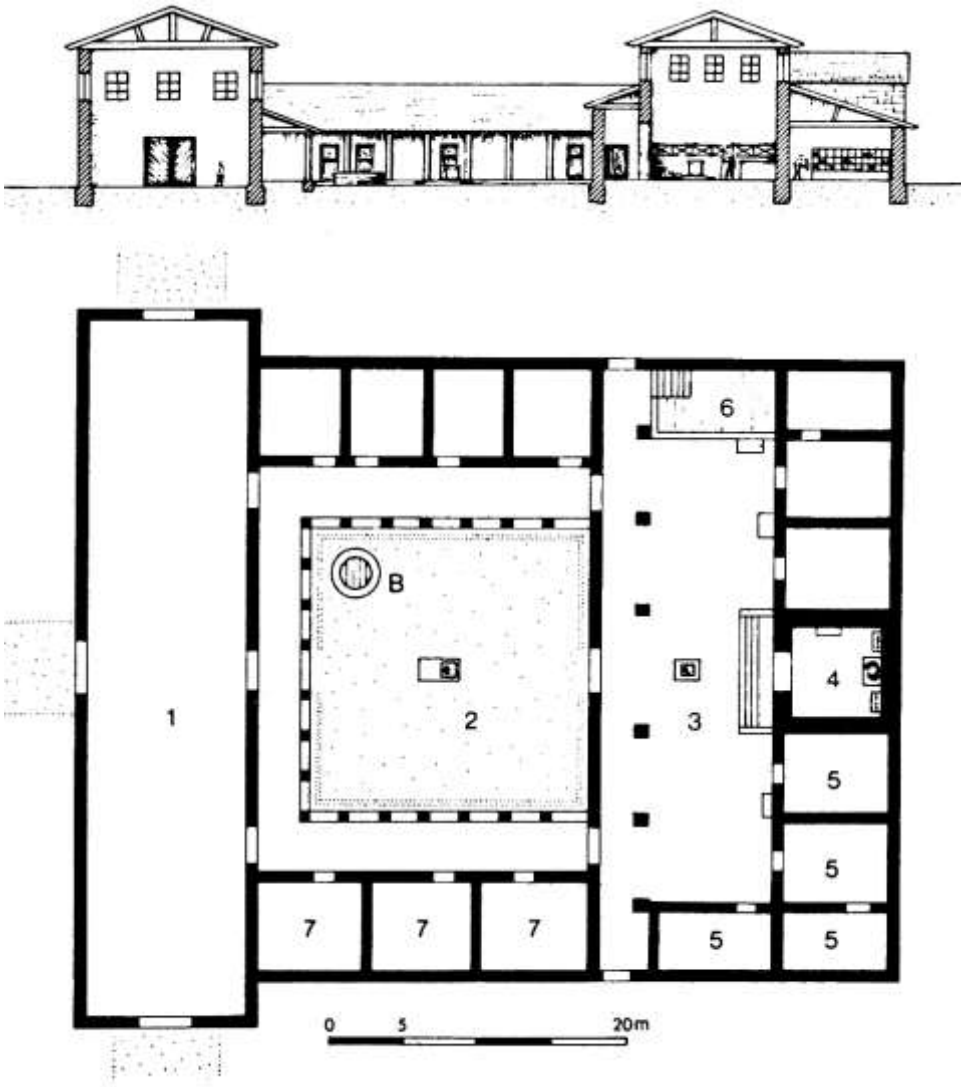

Fig. 1. Planul clădirii comandamentului (*principia*) unui castru roman (după R. Fellmann).

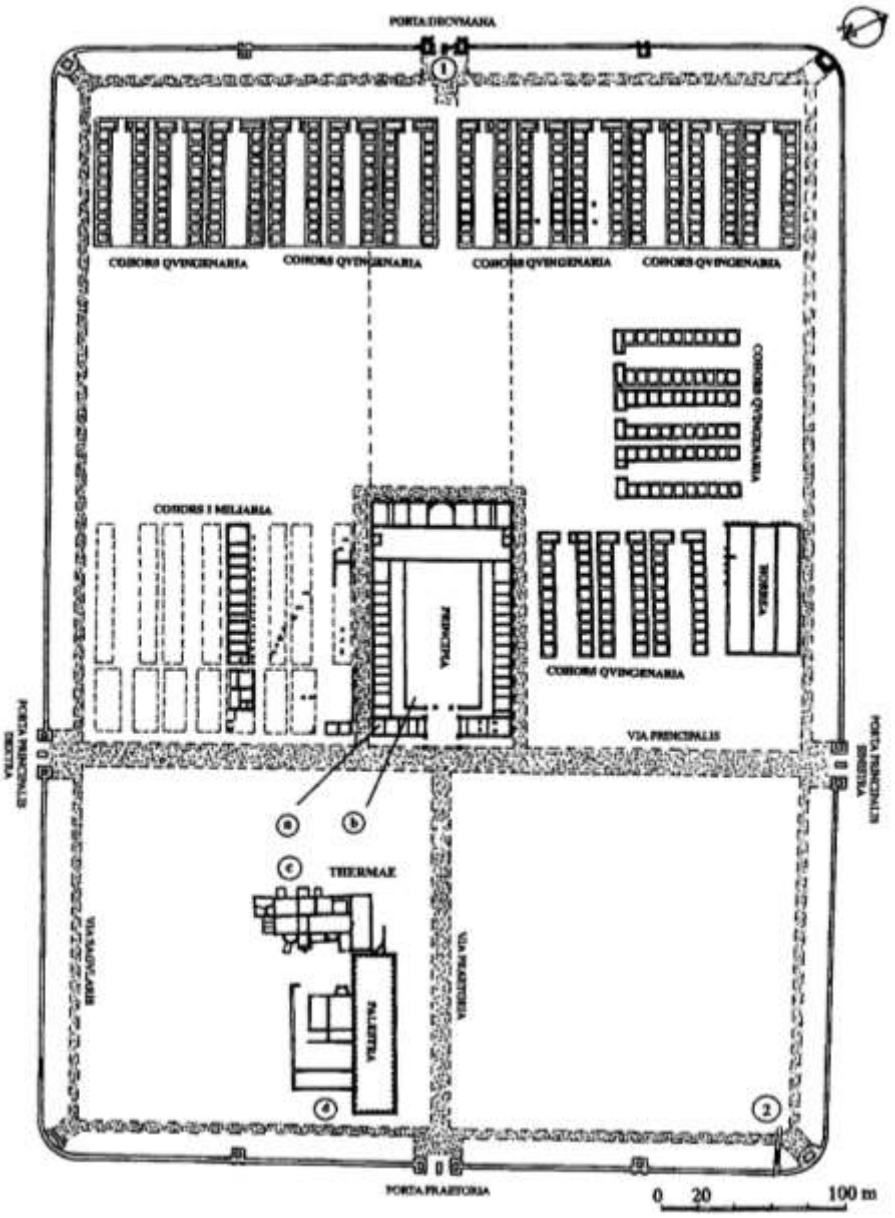

Fig. 2. Planul castrului de la Potaissa (cu marcarea puțurilor).

Mai trebuie menţionat că apa se aducea în castru şi printr-un apeduct subteran realizat din tuburi ceramice[4]. O asemenea conductă s-a identificat şi la intrarea în castrul legiunii V Macedonica, la 1,50 m sub pragul porţii decumane. De obicei acest

[4] Despre sistemul de aducțiune a apei prin tuburi ceramice vezi G. Băeștean, *Aprovizionarea cu apă în Dacia romană*, Cluj-Napoca, 2007, p. 59–64 și p. 99–103 cu exemplele din provincia Dacia.

apeduct ducea apa spre un *castellum divisorium*, de unde apa era repartizată după trebuinţe. De la Potaissa provine doar un repartitor de piatră, care permitea distribuirea apei în şase direcţii (fig. 3).

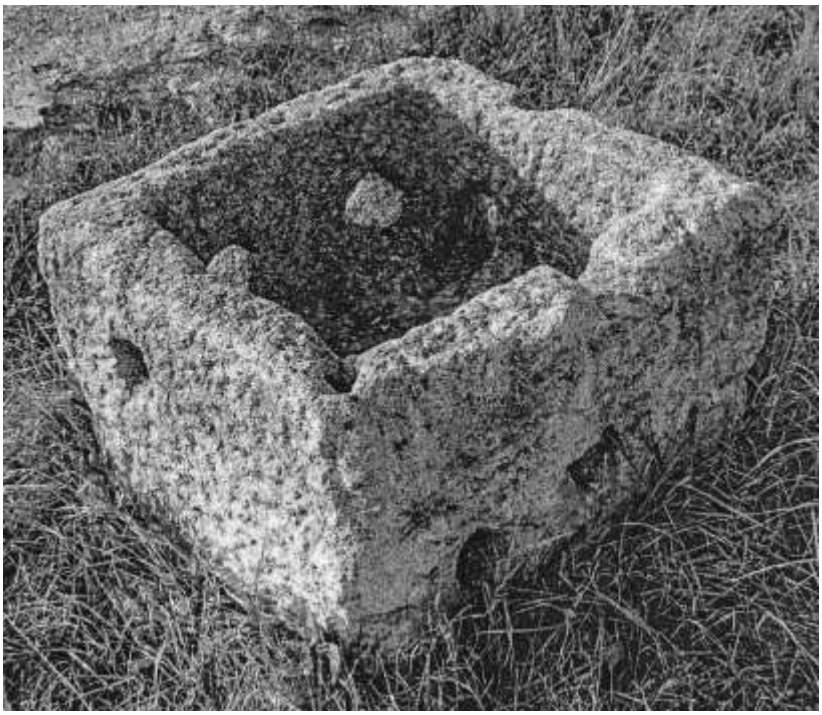

Fig. 3. Repartitor de conducte de la Potaissa (după M. Bărbulescu).

Alte exemple legate de aprovizionarea trupelor cu apă provin din cercetarea castrelor de trupe auxiliare din Dacia.

Astfel, în castrul de la Buciumi (jud. Sălaj) s-a identificat un puţ situat în colţul de sud-est al curţii comandamentului (*principia*)[5].

La Porolissum, în *praetentura sinistra* a castrului de pe Pomet, s-a identificat o structură constructivă cu contraforţi, măsurând 31,50 × 9,60 m. Zidurile sunt groase de 0,80–0,90 m şi au fost realizate din piatră legată cu mortar, fiind pe interior impermeabile; din acest motiv, a fost considerat un rezervor[6], în care apa era adusă printr-un apeduct de la un izvor.

În castrul de la Răcari (jud. Dolj), Grigore Florescu a identificat, în curtea comandamentului, trei puţuri[7]. Un altul a fost identificat în cursul săpăturilor din

[5] N. Gudea, *Das Römergrenzkastell von Buciumi. Castrul roman de la Buciumi* (Ghid al monumentelor arheologice, 2), Zalău, 1997, p. 45.

[6] Idem, *Das Römergrenzkastell von Moigrad – Pomet. Porolissum 1. Castrul roman de pe vârful dealului Pomet-Moigrad, Porolissum 1* (Ghid al monumentelor arheologice, 5), Zalău, 1997, p. 25.

[7] Vezi Gr. Florescu, *Castrul roman de la Răcari-Dolj*, Craiova, 1931, p. 13–16, fig. 7; D. Bondoc, N. Gudea, *Castrul roman de la Răcari. Încercare de monografie*, Cluj-Napoca, 2009, p. 48, fig. 41 (planul comandamentului; puţurile marcate cu litera *f*).

2004, în *praetentura dextra*[8]. Avea interiorul placat cu cărămizi; diametrul la suprafață era de 3 m, dar, pe măsura adâncirii, scădea până la 1,4 m. S-a golit interiorul până la adâncimea de 4,2 m (fig. 4–5).

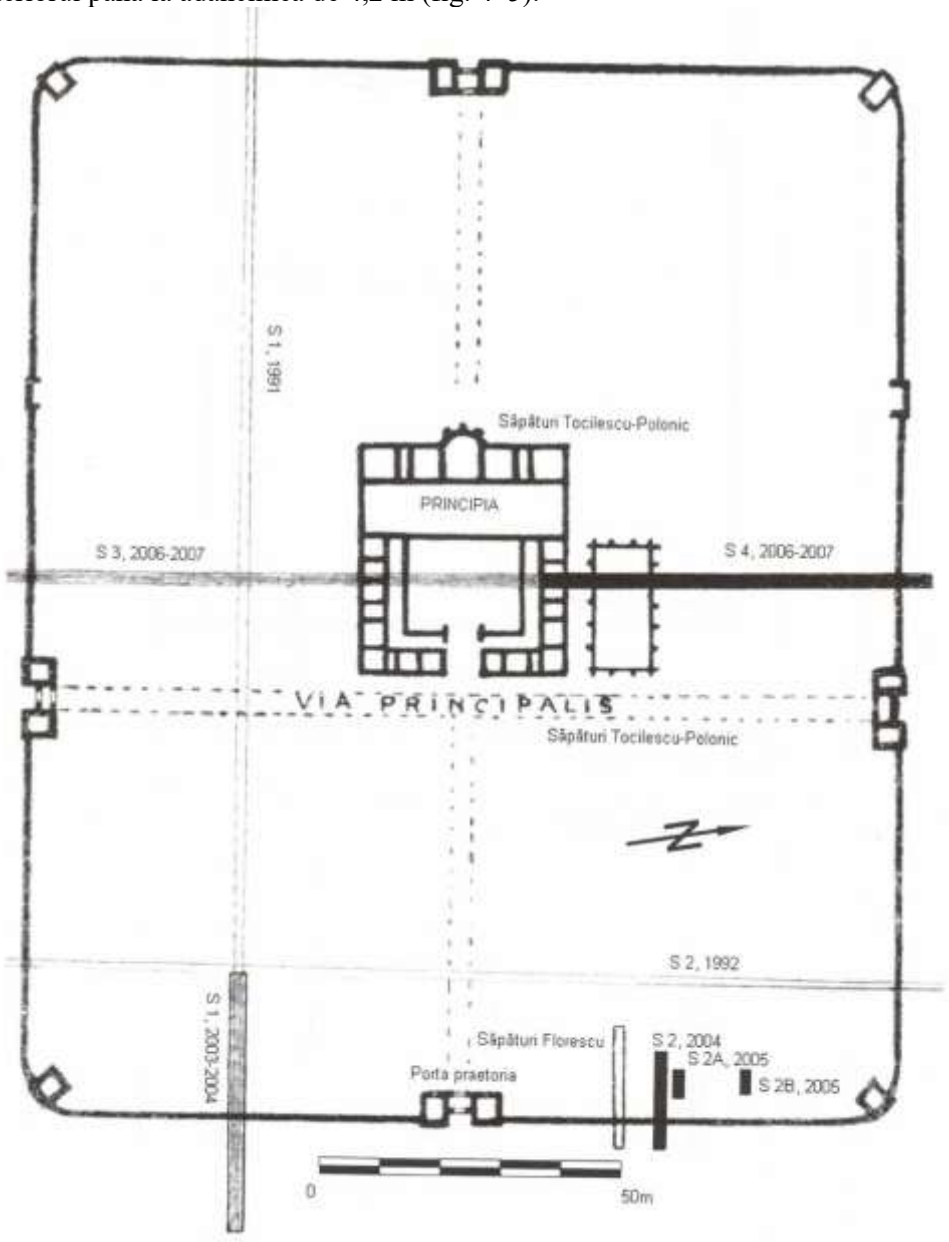

Fig. 4. Planul castrului de la Răcari (după N. Gudea și D. Bondoc).

[8] S. Teodor, D. Bondoc, D. Bălteanu, în *Cronica cercetărilor atheologice din România. Campania 2004*. A XXXIX-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Jupiter-Mangalia, 2005, p. 143.

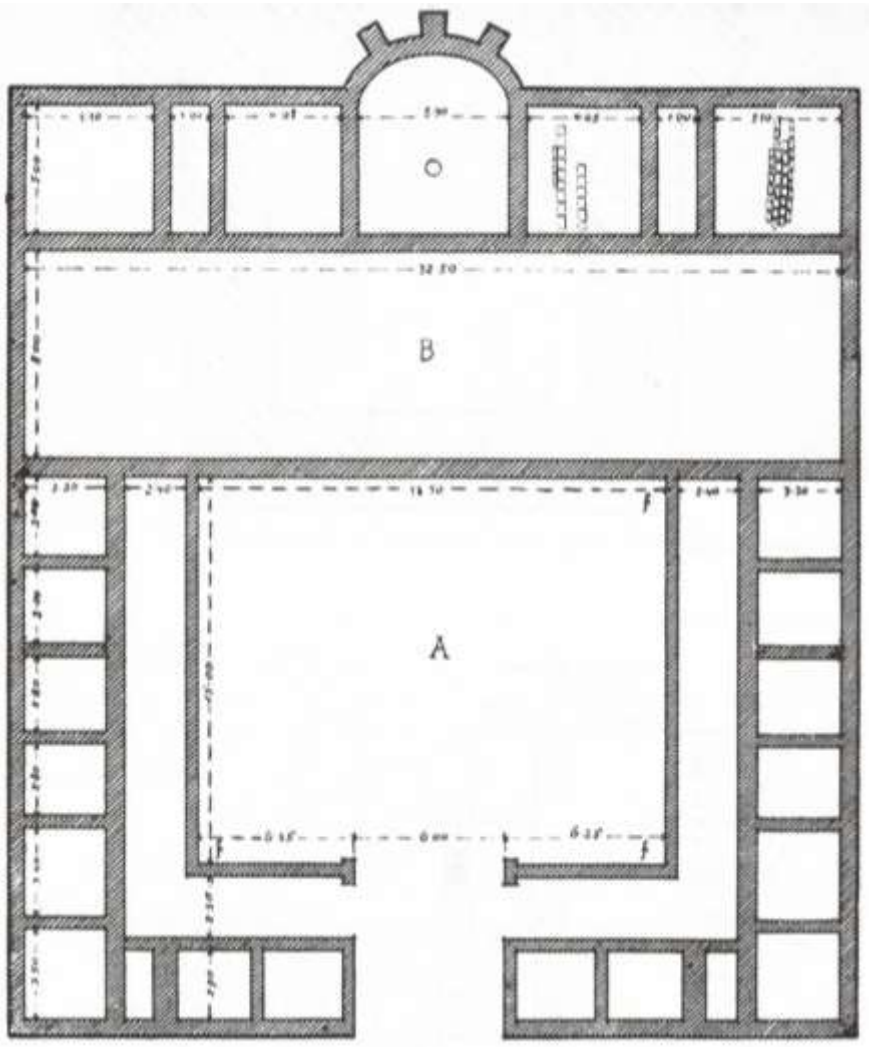

Fig. 5. Planul clădirii comandamentului (*principia*) de la Răcari cu marcarea puțurilor (*f*).

În castrul de la Slăveni (jud. Olt), într-o cameră dintr-o clădire din *latus praetorii sinistrum*, s-a identificat un puţ (nezidit) adânc de 3,60 m şi cu diametrul la gură de 1,20 m. Spre gura lui se îndrepta o conductă (păstrată pe o lungime de 4,30 m), alcătuită din tuburi ceramice (lungi de 60 cm)[9]. Între un colţ al acestei clădiri şi *via sagularis* s-a identificat o cisternă (2 × 2,40 m) adâncă de 2,70 m şi împrejmuită cu un zid de formă patrulateră (3,90 × 4,55 m). Interiorul era tencuit: un strat subţire de *opus signinum*, iar deasupra un strat de gips fin. D. Tudor considera că apa din acest rezervor era folosită la stingerea incendiilor[10].

[9] D. Tudor, *Oltenia romană*[4], Bucureşti, 1978, p. 307; D. Tudor, G. Popilian, N. Gudea, D. Bondoc, *Castrul roman de la Slăveni. Încercare de monografie arheologică*, Cluj-Napoca, 2011, p. 32, fig 53.

[10] D. Tudor, *loc. cit*.

Mai amintim castrul de la Câmpulung-Jidova[11] din prima jumătate a secolului al III-lea, unde staționa *cohors I Flavia Commagenorum*, trupă *equitata* (deci având și efective de cavalerie); în colţul de sud-vest al curţii comandamentului s-a identificat un puţ zidit cu piatră de râu (nesăpat) (fig. 6–7). Un alt posibil puț a fost identificat în fața clădirii de mici dimensiuni, dublu absidate, situate între *principia* și *horreum*. Din umplutură se remarcă fragmente de amforă de tipul Kapitän II, care datează de la mijlocul secolului al III-lea. Deschiderea (diametrul gurii)) este de 1,80 m în partea superioară, îngustându-se în formă cilindrică la 0,90 m; s-a golit până la adâncimea de 2,45 m. Puțul avusese cel mai probabil pereții de lemn[12] (fig. 8).

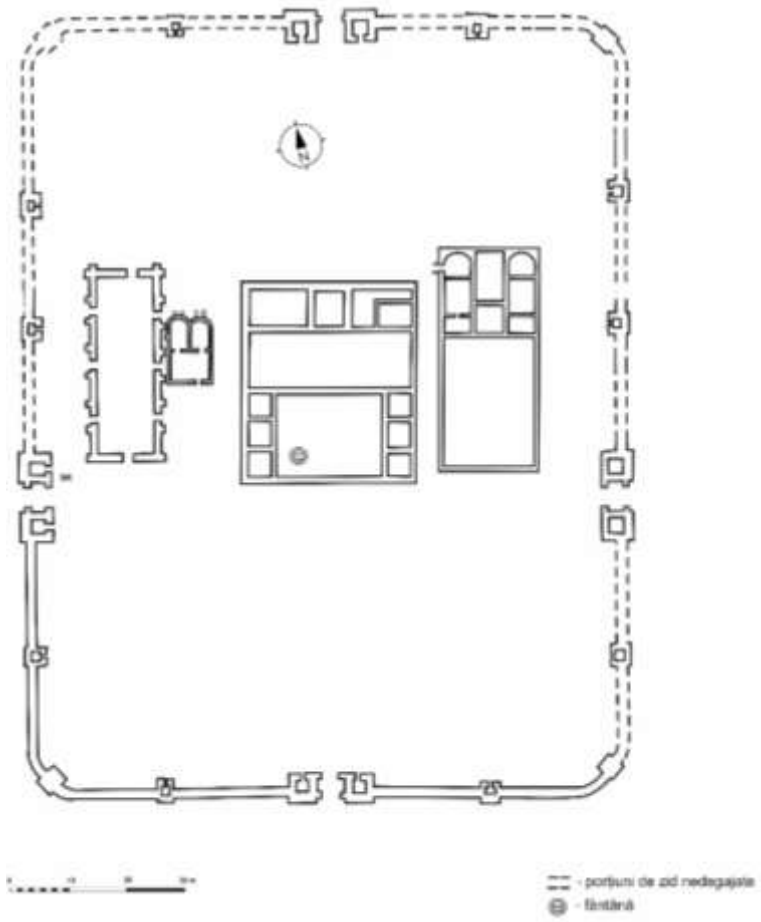

Fig. 6. Planul castrului de la Câmpulung–Jidova cu marcarea puțului din curtea clădirii comandamentului (*principia*).

[11] Vezi planul comandamentului, cu puțul identificat de C. D. Aricescu, *Istoria Câmpulungului, prima reşedinţă a României,* IV, 1901, p. 11–18, și reidentificat prin cercetările arheologice din anul 1982.

[12] C. C. Petolescu, Fl. Matei-Poescu, I. Dumitrescu, *Noi cercetări arheologice din castrul de la Câmpulung (Pescăreasa, punct Jidova) (2010–2015)*, „Materiale și Cercetări Arheologice", S. N. 17, 2021, p. 133–134, pl. XIII–XIV.

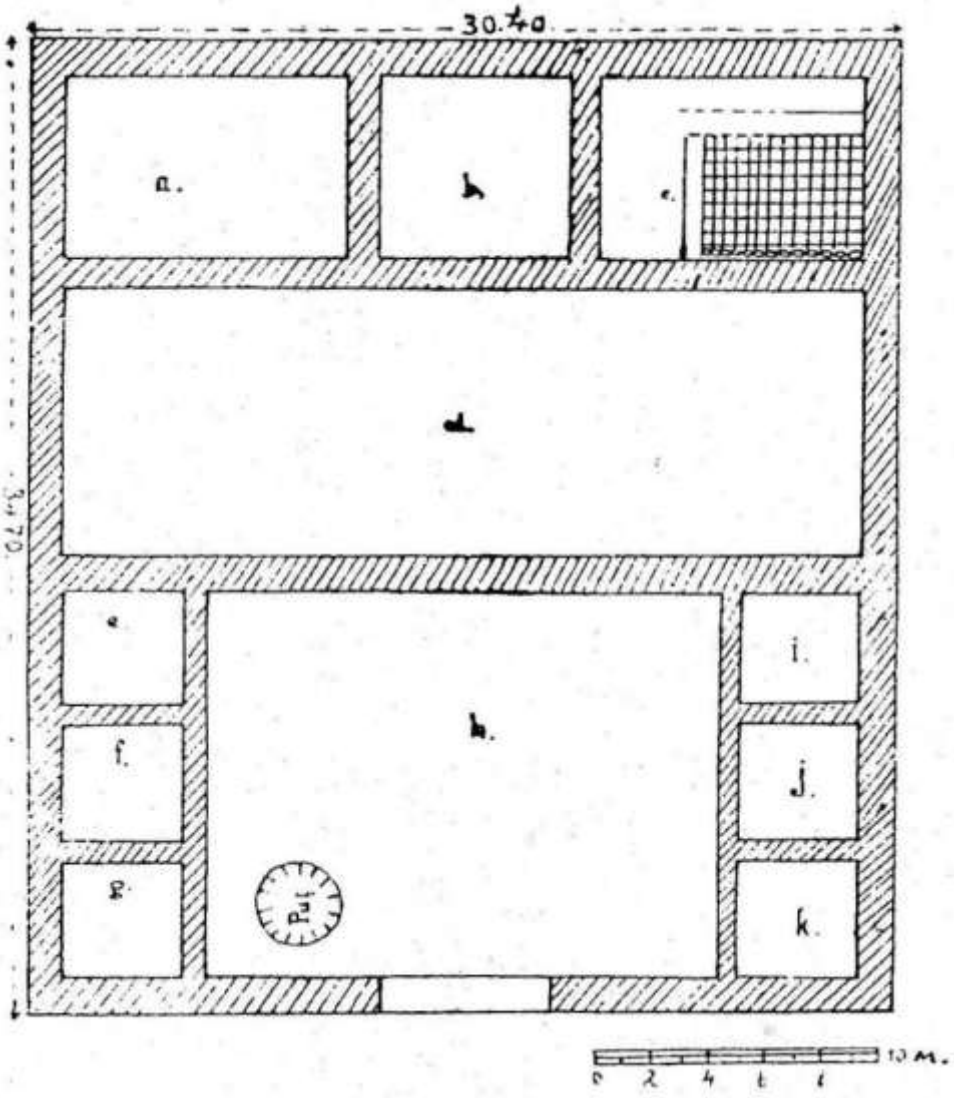

Fig. 7. Planul clădirii comandamentului (*principia*) castrului de la Câmpulung–Jidova cu marcarea puțului din curtea clădirii (după P. Polonic).

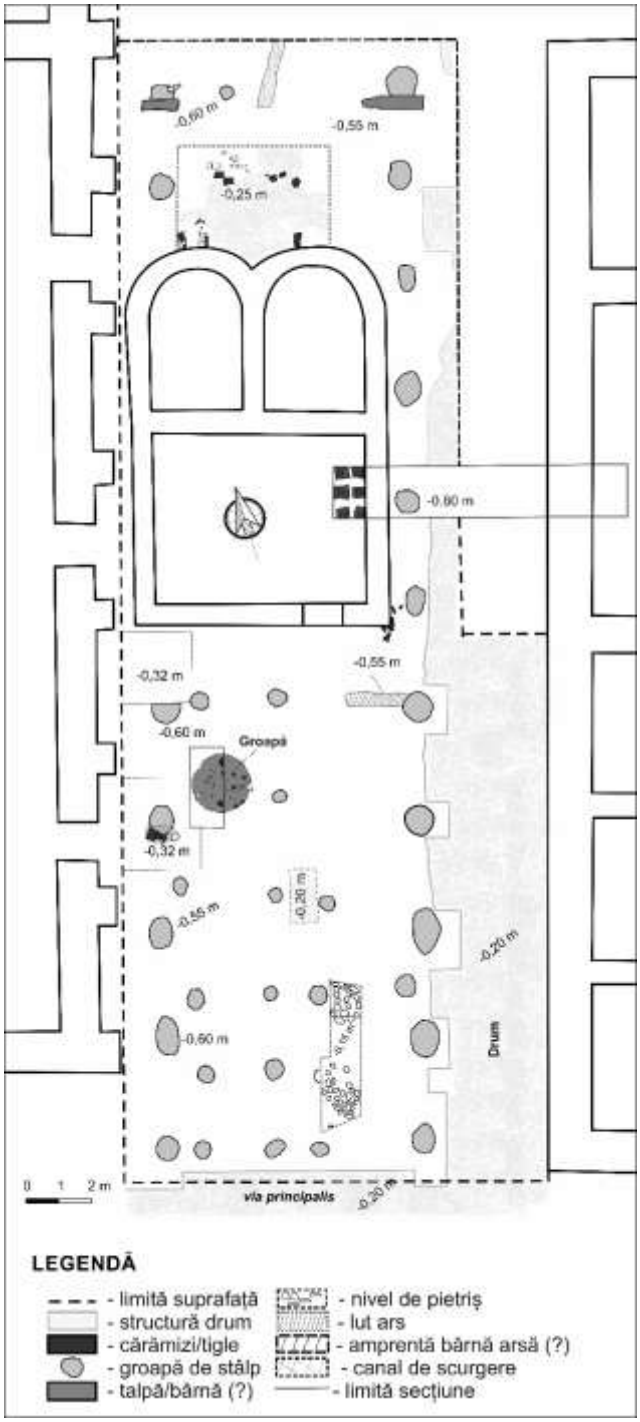

Fig. 8. Planul cercetărilor arheologice dintre magazia de cereale (*horreum*) și clădirea comandamentului (*principia*) din castrul de la Câmpulung–Jidova cu marcarea gropii din fața clădrii dublu absidate, posibil un puț.

Oraşul antic Drobeta, asemeni oraşului modern Turnu Severin, era situat pe o terasă a Dunării, de sub care țâșneau desigur, ca şi astăzi, mai multe izvoare cu apă potabilă. În zona castrului, pânza freatică era însă la o adâncime apreciabilă; aprovizionarea printr-un puţ era insuficientă pentru garnizoana castrului – trupă *milliaria*, fie că vorbim de *cohors III Campestris* (secolul al II-lea)[13], fie de *cohors I sagittariorum* (secolul al III-lea)[14]. Totuşi, această problemă nu a preocupat pe cercetătorii, mai vechi sau mai noi, ai castrului.

Fig. 9. Vedere aeriană a amfiteatrului militar de la Drobeta.

[13] C. C. Petolescu, *Armata romană din Dacia*, Bucureşti, 2021, p. 199–203.

[14] *Ibidem*, p. 241–243; despre această trupă aflăm că era şi *equitata* (*Inscripțiile Daciei Romane* (IDR), II, 1977, p. 10).

În anul 2010, cu ocazia lucrărilor de excavare de la intrarea în curtea Muzeului Regiunii Porților de Fier, unde trebuiau aşezate fundațiile unui „pavilion multifuncțional", a fost identificată o incintă circulară, care a fost imediat recunoscută a fi un amfiteatru militar roman[15]. După unele cercetări preliminare[16], în anul 2012 au început cercetări de amploare, efectuate de un colectiv de cercetători de la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" din Bucureşti[17] şi Muzeul Regiunii Porților de Fier[18] (fig. 10). Din păcate, în vara anului următor, la sosirea la Turnu Severin, cercetătorii de la Institutul de Arheologie din Bucureşti au constatat existența altei gropi imense, săpată pentru noua amplasare a inutilului pavilion[19]. Din pământul scos de colții excavatorului am putut culege, între altele, mai multe fragmente de conducte ceramice (fig. 10); în profilurile pereților de vest şi est ai gropii se vedeau, la circa 4 m adâncime, urmele unei conducte retezate de excavator (fig. 11–12). După orientarea conductei, Vest-Est, era clar că era destinată aprovizionării castrului roman cu apă[20]. Iată însă că, printr-o nefericită şansă, avem acum un răspuns la această problemă.

Fig. 10. Fragmente de conductă scoase cu excavatorul din groapa de fundație a Pavilionului Multifuncțional.

[15] Identificarea s-a făcut de regretata profesoară Doina Benea în anul 2010.

[16] Cercetări preliminare au fost efectuate de Gabriel Crăciunescu şi colaboratorii săi de la Muzeul Regiunii Porților de Fier; vezi *Cronica cercetărilor arheologice din România, Campania 2010*, Sibiu, 2011, p. 185.

[17] Echipa de cercetare de la Institutul de Arheologie din Bucureşti a fost formată din autorii acestui articol şi Ştefan Vasiliță (numismat).

[18] Colectivul de la Muzeul Regiunii Porților de Fier a fost fluctuant, în funcție şi de alte solicitări pe raza municipiului sau a județului (investigații urgente).

[19] Inițial, ni s-a promis că la demisolul clădirii va fi amenajat un *lapidarium*.

[20] La insistența noastră, cele două orificii ale conductei nu au fost obturate; în ele au fost fixate două din tuburile de conductă recuperate, fiind vizibile în pereții sălii de la demisol.

Fig. 11. Conducta identificată în groapa de fundație a Pavilionului Multifuncțional, profil Vest.

Fig. 12. Conducta identificată în groapa de fundație a Pavilionului Multifuncțional, profil Est.

Cercetarea amfiteatrului a continuat până în anul 2017[21]; după care, timp de mai mulți ani, nu s-au mai făcut săpături din lipsă de fonduri, apoi a restricțiilor sanitare impuse de pandemie. Cercetările au fost reluate abia în anul 2022, cu o lungă campanie (11 aprilie – 27 iunie 2022), când s-au făcut ample investigații în zonele adiacente exterioare, cele de la sud-vest şi de nord-vest de amfiteatru.

[21] Vezi: C. C. Petolescu, Fl. Matei-Popescu, Șt. Vasiliță, *Amfiteatrul militar roman de la Drobeta,* „Academica", XXV (295), 2015, 5, p. 30–37; Fl. Matei-Popescu, *L'amphithéâtre militaire romain de Drobeta*, în C. C. Petolescu, M. Galinier, Fl. Matei-Popescu (eds.), *Colonne Trajane et trophées romains. Actes du Colloque franco-roumain «Études sur la Colonne Trajane. 1900 ans depuis l'inauguration (113–2013)», Bucarest, 28–29 octobre 2013*, București, 2015, p. 99–113; C. C. Petolescu, Fl. Matei-Popescu, Oana Neagoe et alii, *Drobeta. Le centre militaire et la ville romaine*, în *Divus Traianus*. Travaux du Colloque international de Drobeta-Turnu Severin, 16–17 juin 2017, recueillis et publiés par Constantin C. Petolescu, Martin Gallinier et Florian Matei-Popescu, București, 2018, p. 111–113; C. C. Petolescu, Fl. Matei-Popescu, *Amfiteatrul militar roman de la Drobeta*, „Memoriile Secției de științe istorice și arheologie a Academiei Române", XLIII, 2024, p. 13–34.

În prezentarea de față ne interesează zona de Nord-Vest, în care s-au trasat, pentru început, două secțiuni orientate Nord-Sud, lungi de 14 m şi late de 2 m, cu un interval între ele de 3 m; apoi alte două secţiuni cu un interval între ele de 2 m. La adâncimea de aproximativ 1,50 m, la intrarea în stratul steril, s-a identificat traseul conductei, care mergea de la Vest spre Est (fig. 13).

Fig. 13. Conducta identificată pe latura de NV a amfiteatrului.

Conducta a fost identificată la adâncimea de 4,10 m. A fost realizată din tuburi lungi de 0,55 m, care se îmbinau şi erau etanşate cu mortar (fig. 14). O surpriză a fost observarea pe mai multe tuburi a unei inscripții realizată prin zgâriere, în pasta crudă, înainte de ardere, cuprinzând trei litere: *POS*, posibil *Pos(tumus)*, numele producătorului[22] (fig. 15).

[22] De aceeași părere este și profesorul Werner Eck de la Universitatea din Köln, comunicată *per epistulam*, căruia îi mulțumim și pe această cale. Pentru analogii, vezi exemplele adunate de J. Ribeiro, F. Antunes, Ana Fragata, *The Architectural Terracotta Marks of Bracara Augusta (Braga, Portugal): A First Typology Classification*, Heritage 2021, 4, p. 4126–4147 (https://doi.org/10.3390/heritage4040227).

Fig. 14. Detalii conducta identificată în cursul cercetărilor din anul 2022.

Fig. 15. Graffito *POS* pe unul dintre tuburi.

Deoarece conducta vine dinspre Vest, într-un fel paralelă cu actualul bulevard Carol, era normal să urmărim, fie şi imaginar, traseul acesteia. Cea mai apropiată sursă de apă s-a aflat, până prin anii ’80 ai secolului trecut, la Nord de Liceul „Traian”, pe locul actualei parcări a Inspectoratului Județean de Poliție Mehedinți. În anul 1897, Pamfil Polonic a identificat, pe sub str. Sever (acum, bulevardul Carol), resturile unei conducte care aducea apa dinspre fântână[23]. Traseul acestei conducte, care conducea apa spre terme, a fost identificat şi de Alexandru Bărcăcilă[24] (fig. 16). Probabil, printr-un repartitor[25], o conductă prelua o parte din apă, conducând-o şi spre castru.

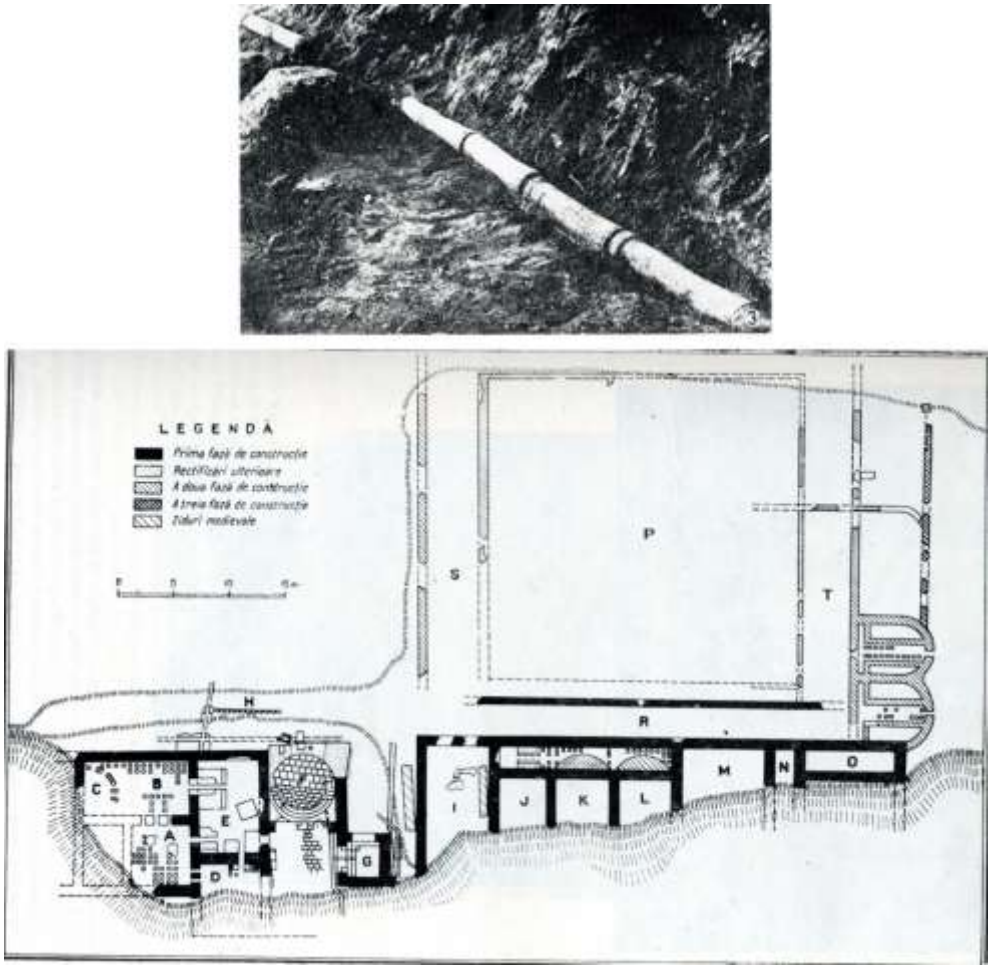

Fig. 16. Conducta spre terme (după Al. Bărcăcilă).

[23] D. Tudor, *Oltenia romană*[4], Bucureşti, 1978, p. 319; G. Băeştean, *Aprovizionarea cu apă în Dacia romană*, Cluj-Napoca, 2007, p. 91.

[24] Alexandru Bărcăcilă, *Les thermes romains de Drobeta*, „Arhivele Olteniei”, XVII, 1938, 95–96, p. 51, fig. 7 (la p. 48; din restul de conductă, se observă patru tuburi, iar mai spre stânga încă unul).

[25] Vezi un asemenea repartitor, din piatră, din castrul de la Potaissa, prezentat de Mihai Bărbulescu, *art. cit*. (*supra*, nota 1), p. 207 (fig. 3).

În castrul de la Potaissa, conducta era îngropată sub *porta decumana*[26]. În castrul de la Drobeta, în funcție de orientarea acestuia, conducta intra probabil pe sub *porta principalis dextra*. În interior, aceasta alimenta poate o fântână sau o cisternă mereu plină, de unde era condusă spre locurile de alimentare cu apă sau pentru alte utilități (sanitare). Atragem atenția că săpăturile, toate mai vechi, nu au identificat existența unui puț de apă.

O problemă care preocupă colectivul de cercetare este păstrarea la lumină a acestei conducte în vederea valorificării ei muzeistice.

WATER SUPPLY TO THE DROBETA ROMAN FORT

Abstract

In the year 2010, during excavations for the foundations of a new building in the courtyard of the Iron Gates Region Museum from Turnu Severin (the so-called Multifunctional Pavilion), ancient Drobeta, a circular enclosure was identified, which was immediately recognized as a Roman amphitheatre. After some preliminary research, in 2012, extensive archaeological excavations began, coordinated by a team of researchers from the Vasile Pârvan Institute of Archaeology, Bucharest, and the Iron Gates Region Museum. Unfortunately, the following summer, upon arriving in Turnu Severin, researchers from the Institute of Archaeology in Bucharest discovered another huge pit, dug for the new location of the aforementioned building. From the earth removed by the excavator, we were able to collect, among other things, several fragments of ceramic pipes; in the profiles of the western and eastern walls of the pit, at a depth of about 4 m, traces of the pipe cut by the excavator were visible. Based on the west-east orientation of the pipe, it was clear that it was intended to supply water to the Roman auxiliary fort. Research on the amphitheatre continued until 2017, after which no excavations were carried out for several years.

Research resumed only in 2022, with a long season (April 11–June 27, 2022), when extensive investigations were carried out in the adjacent areas outside the site. Thus, in the area northwest of the amphitheatre, three sections were traced, oriented north-south, which intercepted the water pipe at a depth of 4.10 m. The pipe was made of long tubes, 0.55 m, which were joined and sealed with mortar. A surprise was the observation on two tubes of an inscription made by scratching into the raw paste before firing, consisting of three letters: *POS*, possibly *Pos(tumus)*, the name of the producer.

Since the pipeline comes from the west, somewhat parallel to the current Carol Boulevard, it seems normal to try to reconstruct its route. Until the end of the last century, the closest source of water was a public fountain, northeast of the Traian High School. The water from this abundant spring was collected through an underground aqueduct and directed to the thermal baths. Along the way, through a distributor, a pipe took part of the water and led it to the baths (during the research of the Roman military baths, a similar pipe was identified, several meters long, which led the water to the baths); the secondary pipeline continued eastwards, past the amphitheatre, and entered the fort, probably beneath the *porta principalis dextra*.

[26] *Ibidem*, p. 198.